

REFLEXIÓN ELEMENTAL¹ (Ó MODO DO CARO WATSON)

Bieito Iglesias

A Biblioteca Sherlock Holmes (a serie completa dedicada por Conan Doyle ó famoso detective, en nove volumes que inclúen catro novelas e agrupan os relatos breves en cinco tomos)² é responsabilidade dun tándem, unha sorte de asociación parasitaria entre Manuel Vázquez e un servidor, na que el se encargou de traducir (a lingua de partida) e o que subscribe da versión galega (a lingua de chegada). Considérome pois un *dobrador* ó galego de certas voces victorianas, e a miña presenza nun encontro de tradutores pode interpretarse como un caso de intrusismo profesional. Perdan coidado os profesionais aquí presentes –e os alumnos que se preparan para un desempeño futuro–, que non vou competir neste sector da industria editorial. Unha vez e nunca máis. A miña vocación oriéntase á creación de ficcións, e aínda que se ten sinalado con razón o ingrediente creativo da traducción, eu concíboa como unha artesanía. Michel Tournier resume con esa palabra a súa experiencia de traductor, valiosa para un literato, por canto favorece a aprendizaxe do oficio, pero imitadora dos caprichos da imaxinación.

A traducción, aínda se se trata dunha reescritura, dunha recreación, atinxe a un aspecto do labor literario: a vehiculización, a textura idiomática. Salvo que nos encontremos ante un traductor *destemido*, que transgrede o orixinal mediante a parodia ou calquera outra técnica manipuladora, haberá que someterse á intriga, ó debuxo dos personaxes, á modulación do tempo, á especialización, á arquitectura da narración (falamos aquí de verter novelas e cantos) e mesmo ó ton elixido polo escritor versionado. Isto é, ha de asumir o

1. Conferencia pronunciada polo autor no III Simposio Galego de Traducción, organizado pola A. T. G., o día 22 de outubro de 1998.

2. Biblioteca Sherlock Holmes (*Un estudio en escarlata; O signo dos catro; As aventuras de Sherlock Holmes; As memorias de Sherlock Holmes; O regreso de Sherlock Holmes; O can dos Baskerville; O val do Terror; O último adeus; O arquivo de Sherlock Holmes*) Vigo: Editorial Galaxia. 1996. Tradutores: Bieito Iglesias e Manuel Vázquez.

universo creador do artista, e trasladar a obra con humildade artesá, observando, dentro do que consente a disimetría lingüística e cultural, o maior grao de equivalencia. O espacio de traballo que resta, *segare un gulón*, un pé forzado concibido por unha determinada sensibilidade, límitase a un trazo importante da escrita literaria (o soporte idiomático) pero non ó núcleo fundamental da ficción, que se nutre doutros moitos compoñentes.

E certo que a manipulación lingüística pode cambiar o ton, alterar a caracterización dos personaxes, sobre todo pode interferir a recepción lectora se engade *ruídos* ou disfraza o estilo do orixinal.

Como non son un teórico da traducción, aínda que coñeza superficialmente as contribucións críticas a este campo, pasarei a describir na medida en que me acordo, pois xa caeu algún torbón desde que pelexamos con Doyle, as sensacións que experimentamos ó abordar esta traducción. De entrada, decidímonos por unha liña de traballo suxeita á fidelidade. Esta orientación fundábase no feitío estilístico dunha obra que se caracteriza pola claridade expresiva, polo que poderíamos chamar *transparencia*, segundo o ideal de escrita-xanela, empeñada en reflectir o panorama cun mínimo de puntos cegos. En efecto, a prosa da serie dosifica a metáfora e a imaxe con avareza, poetiza escasamente, evita a síntese labirintica e dialoga con pulcritude. A súa eficacia radica na viveza da anécdota, na descrición precisa de ambientes, na atmosfera que apela ó resplandor das causas reais: as rúas de Londres, a campaña inglesa, os acenos, o porte e a palabra que revelan os matices de carácter.

A clave destas ficcións radica no diálogo entre dous amigos. Como *Quixote*, e tantas obras canónicas, fíano todo ó confronto de dous temperamentos (as razóns que intercambian e ós fluídos afectivos que trasfegan). Esa conversa permanente ilumina vastas rexións da alma humana, pero tamén os recantos da circunstancia histórica: o buligar do formigueiro londinense, a gran cidade que irrompe no universo literario con Dickens e os mestres franceses; a sociedade modelada baixo a autoridade de *Victoria Regina*, cos seus corsés etiqueteiros e os desexos contrariados pola convención.

A cuestión que se presentaba era a de modular, por un lado, a dicción do Doutor Watson, espida de foguetería verbal, como corresponde a un médico e veterano de guerra, a un horizonte mental constrinxido á relación de sucedidos, á unha visión pautada do mundo. A voz deste personaxe é clave, porque o seu punto de vista impregna a totalidade dos relatos e porque representa ó lector en calidade de testemuña integrada na narración.

No outro polo cumpría reproducir o discurso de Holmes, dunha mente racionalista enchoupada do espírito positivista da época (non en balde se ten considerado a investigación policial como maqueta da pescada científica); pero trátase dun raciocinio que non exclúe a veta humorística, dun temperamento cómico tan atento ós efectos como á busca da verdade e que, en certas pasaxes, anticipa o dicir oblicuo dos detectives do xénero negro (Spade, Marlowe).

O problema –ignoramos se foi resolto– consistía en vestir esas voces cun rexistro galego, cálido e severo a un tempo, que non rompese a maxia (*Epojé*); manter a ilusión de que dous membros conspicuos da sociedade victoriana poden comunicarse nun idioma que mellor lles aquecería ós cocheiros e caseiros das quintas da Inglaterra rural: velaí a angueira.

O método elixido foi o da dosificación. Non se prescindiu dos xiros e amenidades do galego coloquial, nin da maior amplitude de vocabulario, pero racionáronse idiotismos e enxebrismos, a fin de conseguir unha tersura e fluidez na narración, afastando a sospeita do inventario léxico e dun uso abusivo do dicionario. Os materiais lingüísticos son por forza mestizos (galego popular, falas de Ourense en concreto, e tradición literaria galego-portuguesa, ás mesturas) pero procurando non forzar a naturalidade ou traizoar a idiosincrasia dos personaxes.

Idénticos procedementos se aplicaron ós numerosos narratarios que comparecen nos relatos de Conan Doyle, para dilucidar os antecedentes das historias. E no tocante ós escenarios, así ós barrios neboentos da cidade como ás quintas e eidos da ruralia, onde transcorren as máis das andanzas da saga (con fugas á India –*O Signo dos Catro*– ou a América –*O Val do Terror, Un Estudio en Escarlata*–), xogou a favor a complicidade de paisaxe e climas. Pénsese, por exemplo, na chaira cos seus cotos de penedos que estremece *O Can dos Baskerville*, en todo semellante a paraxes coñecidas e vivenciadas por nós, sen ir máis lonxe nos oterianos Chaos de Amoeiro. A mesma lenda do cancerbeiro infernal, que esta narración toma como base, orixinaria do sur de Inglaterra, evoca fantasías galaicas como a do Urco: o can negro de carranca dourada que sae de debaixo do leito mortuorio dos réprobos.

No que fai ó labor propiamente lingüístico, digamos que se tentou fuxir de dous extremos: o fetichismo das palabras e modismos; e a concesión ó idioma deturpado, reducido ó chasis, que usa boa parte da mocidade urbana (a potencial compradora, doutra parte, destas obras que os editores soñan con colocar no ensino). Ambos excesos veñen dictados polo contexto diglósico. Un idioma que xa en grande parte é po dos mortos, provoca, coma tal, que un traductor faga alardes de fraseoloxía e nunha obra de teatro deslice: *O traballo pónselle nas comas, Entre cu e calzas (Entre pitos e frautas), O que é bo para as costas é malo para as illargas, Que lle deán por onde se enfián as agullas*; e toda clase de *nembargantes, xaora*, etc (en ráfaga de metralleta, repetindo como a cebola). A mera acumulación evapora o texto orixinal e coloca no escenario ó esforzado fraseólogo. Isto non quere dicir que non se poidan –e deban– usar estas formas, pero atendendo á posoloxía. Sen embargo, non hai unha receita medida que prescriba a dose, un debe aprender a salgar a comida probando.

O perigo contrario sería renunciar a formas galeguísimas e universais porque o autoodio dominante as reputan como poubanas, localistas ou rústicas. Así, algún lector galego considerará tal vez que a expresión *Pensando na morte da becerra* (Equivalente a *pensar en las musarañas*), é propia de tratantes

de feira e cheira a corte. E non. Ese modismo anda polas páxinas lisboetas de Lobo Antunes, que a vin eu no *Manual dos Inquisidores*. Como parece lóxico chamarlle lareira á cheminé urbana, como fan con toda naturalidade as traducións portuguesas de Sherlock Holmes, cando para moitos coetáneos nosos esa palabra é un fósil aplicable unicamente á pedra na que os nosos avós cocían a bica.

Interrumpo aquí estas confidencias baseadas nunha experiencia concreta, que non nun saber académico, na medida en que podo evocar os traballiños pasados na loita coas numerosas peripecias do detective consultor de Baker Street (demasiadas páxinas), porque non lembro en pormenor os gozos e os inkomodos da angueira. E expreso o desexo de que, anque Roma non paga a traidores, a industria editorial pague relixiosamente ós tradutores *-traidores*.